

**МОНГОЛ УЛСЫН ХӨДӨЛМӨРИЙН БААТАР, ГАВЬЯАТ БАГШ,
ДОКТОР, ПРОФЕССОР, ОРОСУД ОВОГТ
ТҮМЭНБАЯРЫН ДАШЦЭДЭН
(1923 -2010)**

Т.Дашцэдэн 1923 онд Цэцэрлэгмандал уулын аймгийн Цагаандалай вангийн хошуу (одоогийн Хөвсгөл аймгийн Галт сум)-ны нутагт мэндэлжээ.

Тэрээр 1941 онд Улаанбаатар хотноо Багш нарыг бэлтгэх сургуулийг төгсөж, 1941-1954 онд Завхан, Дорноговь, Хөвсгөл аймагт багш, хичээлийн эрхлэгчээр ажиллаж байгаад, 1954-1958 онд МУИС-д суралцан монгол хэл, уран зохиолын багш мэргэжлээр төгсжээ.

Улмаар 1958-1967 онд МУИС-д багш, тэнхимийн эрхлэгч, декан, орлогч захирлаар, 1967-1974 онд Германы Хумбольдтын их сургуульд зочин профессороор, 1974-1982 онд БНМАУ-ын Сайд нарын зөвлөлийн Улсын дээд тусгай дунд техник мэргэжлийн боловсролын улсын хороонд орлогч дарга, нэгдүгээр орлогч даргаар, 1982-1983 онд МУИС-ийн нэгдүгээр орлогч захирлаар, 1983-1989 онд Германы Хумбольдтын их сургуульд зочин профессороор, 1989-2010 онд МУИС-ийн Монгол судлалын сургууль, Монгол хэл соёлын сургуульд профессор, зөвлөх профессороор тус тус ажиллаж байв.

Төр засгаас Т.Дашцэдэний хөдөлмөр зүтгэлийг үнэлж, “Ардын гэгээрлийн тэргүүний ажилтан” цол тэмдэг, “Хөдөлмөрийн хүндэт медаль”-аар гурван удаа, “Алтан гадас”, “Хөдөлмөрийн гавьяаны улаан тугийн одон”, “Ардын хувьсгалын 40, 50, 60, 70, 80 жилийн ойн медалиар шагнаж, “Гавьяат багш”, “Хөдөлмөрийн баатар” цол хүртээжээ. Түүний Бүгд Найрамдах Ардчилсан Герман Улсын монгол судлалыг хөгжүүлэх үйлсэд оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, ХБНГУ-ын Хумбольдтын их сургуулиас “профессор” цол хүртээж, БНАГУ-ын “Дээд боловсролын гавьяат ажилтан”, “БНАГУ-ын гавьяаны медаль”-аар тус тус шагнаж байжээ.

Т.Дашцэдэн багштан боловсролын байгууллагад далаад жил ажиллахдаа монгол бичгийн сургалт судалгаа, монгол хэлний үг зүй, “Монголын нууц товчоо”-ны судлалаар дагнан судалж, олон арван ном, сурах бичиг, гарын авлага, эрдэм шинжилгээний өгүүлэл хэвлүүлжээ.

МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхимийн хамт олон бид хэл бичгийн ухааны доктор, профессор, Монгол Улсын Гавьяат багш, Монгол Улсын Хөдөлмөрийн баатар Түмэнбаярын Дашцэдэн багштаных мэндэлсний 100 жилийн ойг тохиолгон түүний үйлс бүтээлийг хүндэтгэн дурсаж, сэтгүүлийнхээ энэхүү дугаарыг зориулан хэвлүүлж байна.

**Т.ДАШЦЭДЭНИЙ ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭ, БОЛОВСРОЛ, СУРГАН
ХҮМҮҮЖҮҮЛЭХ УХААН, ЗААХ АРГЫН ТАЛААР БИЧСЭН
БҮТЭЭЛИЙН ЖАГСААЛТ**

1. Монгол хэл бичиг заах аргын уламжлалын зарим асуудал. Сурган хүмүүжүүлэх ухаан сэтгүүл № 1. Улаанбаатар 1968.
2. Нэгэн сургуулийн тухай товчхон. Залуу үе сэтгүүл № 3. Улаанбаатар 1967.
3. Цэвэр бичиг заах тухай. Багш нарын сэтгүүл. № 2. 1955.
4. Манай сурган хүмүүжүүлэх кабинет бол зөвлөлтийн туршлагыг үндэслэн ажилладаг. Багш нарын сэтгүүл № 1. 1953 он.
5. Орчин цагийн монгол хэлний үг зүй, оюутан нарт зориулсан хэрэглэгдэхүүн. Гар бичмэл 1966.
6. Орчин цагийн монгол хэлний бодит нэрийн тооны талаар хийсэн зарим ажиглалтаас. Монголын судлал. Улаанбаатар 1970. Боть 7, дэвтэр 1-26.
7. Орчин цагийн монгол хэлний бодит нэрийн ерөнхий ба тодорхой тооны зарим жишээ. Монголын судлал. Улаанбаатар 1971. Боть 8, дэвтэр 13.
8. Орчин цагийн монгол хэлний сурах бичиг. Герман хэл дээр зохиолцож хянан шүүсэн. Берлин 1969. 20 хх.
9. Орчин цагийн монгол хэлний зарим төлөөний үгийн үндэс хувьсан хөгжсөн байдлаас. Гар бичмэл. Берлин 1971.
10. Орчин цагийн монгол хэлний нэрийн тоо. Диссертац. Варшав 1973.
11. Монголын нууц товчооны авианы галиг. Гар бичмэл. Берлин-Улаанбаатар 1975. 10 хх.
12. Их дээд сургуулийн эрдэм шинжилгээний ажлын зарим үр дүн, цаашдын зорилт. Шинжлэх ухаан үйлдвэрлэлийн холбоо. Бага хуралд тавьсан илтгэл. 1977.
13. Багш бэлтгэх асуудал, багшийн ёс зүй. Монголын багш нарын IV их хурлын материал. 1975 он. 3 хх.
14. Орчин цагийн монгол хэлний нэрийн тоо. Эрдэм шинжилгээний бүтээл. Улаанбаатар 1980. 5 хх.
15. Дээд сургуулийн багш. Үнэн сонины тэргүүн өгүүлэл. 1975.69/12742/.
16. Ахмад үеэ хүндэтгэе. Үнэн сонин. 1976 оны 1-р сар.
17. Боловсон хүчин бэлтгэх шаардлага. Үнэн сонины дагавар өгүүлэл. 1976. № 20/13005/.
18. Дээд тусгай мэргэжлийн дунд сургуулийн багш. Үнэн сонин.
19. Дээд, тусгай мэргэжлийн дунд боловсролын зорилт. Үнэн сонины дагавар өгүүлэл. 1975. № 235/12908/.
20. Мэргэжилтэн бэлтгэх шинэ зорилт. Үнэн сонины тэргүүн өгүүлэл. 1976. № 16/13001/.
21. Хөдөлмөрийн хүмүүжлийн ач холбогдол. Үнэн сонин. 1976.
22. Багш бол сургагч хүмүүжүүлэгч мөн. Үнэн сонины тэргүүн өгүүлэл. 1977. № 42/13343/.
23. Гүн ба мэдлэгийн үндэс. Залуучуудын үнэн. 1965.
24. Дипломын чанар. Үнэн сонины тэргүүн өгүүлэл. 1978. № 119 /13785/.
25. Мэргэжлийн боловсрол. Үнэн сонины тэргүүн өгүүлэл. 1979. № 75 /14106/.
26. Сургалтын чанар, ирээдүйн мэргэжилтэн. Үнэн сонины тэргүүн өгүүлэл. 1979. № 281 /14312/.
27. Хүүхдүүд та нарыг ямар мэргэжил хүлээж байна. Залгамжлагч сэтгүүл 1977. № 2.
28. Оюутны хүмүүжил. Залуучуудын үнэн тэргүүн өгүүллийн оронд 1975. № 133. /5676/.

29. Эдийн засгийн мэдлэг. Эдийн засаг сонин. 1975. № 1/1.
30. Сургалтын чанар, мэргэжилтний мэргэжил. Үнэн сонины дагавар өгүүлэл. 1980. № 252.
31. Дээд сургууль, нийгмийн шаардлага. Үнэн сонины тэргүүн өгүүлэл. 1981. № 263.
32. БНМАУ-ын дээд, тусгай мэргэжлийн дунд боловсрол. Ардын хувьсгалын 60 жилийн ойд зориулан хийсэн онол-практикийн бага хуралд тавьсан илтгэл. Улаанбаатар 1981.5.20. 3 хх.
33. Эрдэм мэдлэгээ сэлбэн баяжуулахад. Үнэн сонины дагавар өгүүлэл. 1982. № 20.
34. Некоторые итоги учебно-методической работы и пути ее улучшения в вузах МНР. Тезисы докладов научно-методической конференций «Совершенствование учебно-методической работы в вузах МНР. Улан-Батор. 1979.
35. Коммунистическое воспитание студентов в вузах МНР. Международный журнал социалистических стран. Современная высшая школа. стр.149-151. № 2/18/. 1977. Варшава.
36. Über drei Pluralsuffixe der modernen mongolischen Sprache. Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt-Universität zu Berlin. Ges-Sprachw. R.XVIII. (1969) 2 475-480.
37. Einige Beispiele für den indefiniten und definiten Numerus der Substantive in der mongolischen Sprache. Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients. 5. Akademie-Verlag-Berlin. 1974.175-186.
38. Gutachten zum Rückläufigen Wörterbuch der modernen mongolischen Sprache. Manuskript. Berlin. 1974.
39. Einige Probleme der Schaffung und Entwicklung eines Systems der Volksbildung und die Ausbildung nationaler Kader unter den Bedingungen des nichtkapitalistischen Entwicklungsweges der MVR. Der revolutionäre Weg der Mongolischen Volksrepublik. Akademie-Verlag-Berlin. 1978.123-132.
40. Zu Fragen der altmongolischen Schrift. XXXI Tagung der PIAC. Juni 1988. Weimar.
41. Wörterbuch Mongolisch-Deutsch (mit Prof. Vietze u.a.) Leipzig. 1988.
42. Der Altmongolischen Schrift. (m. Prof. Vietze u.a.) Berlin. 1990.
43. Zu Fragen der Erforschung der Vokale in der Sprache der Geheimen Geschichte der Mongolen. Nationale Mongolistik-Assoziation. Berlin. 1987.
44. Gutachten zum Dissertation (Europäisches Wortgut in der mongolischen Sprache.) Berlin. 1988.
45. Некоторые проблемы создания и развития системы народного образования и подготовка национальных кадров в условиях некапиталистического пути МНР. Akademie Verlag, Berlin. 1978.
46. Монголын нууц товчоо. Эрдэм шинжилгээний бүрэн галиг. Улаанбаатар. 1985. 13,5 хх.
47. Монгол бичгийн эгшиг авиаг тэмдэглэх үсгийн тогтолцоо. Монгол судлаачдын жил тутмын ээлжит хуралд тавьсан илтгэл. Берлин. 1988.
48. Монгол бичгээ шамдан сурцгаая. “Багш” сонин 1990. № 40. Улаанбаатар.
49. Монгол бичиг, эрт, одоо. «Ардын эрх». 1991. № 21.
50. Монгол бичгийн үсэг зүйн асуудалд. Академич Ш.Лувсанванданы ойн эрдэм шинжилгээний бага хуралд тавьсан илтгэл. Улаанбаатар. 1990.
51. Монгол бичгийн эгшиг авиаг галиглах тухай дахин өгүүлэх нь. МНТ-ны 750 жилийн ойн Олон Улсын Эрдэм шинжилгээний бага хуралд тавьсан илтгэл. Улаанбаатар. 1990.
52. Монгол бичгийн зөв бичихүйн зарим асуудал. Залуу монголчдын зуны сургуулийн эрдэм шинжилгээний хуралд тавьсан илтгэл. Гар бичмэл. Улаанбаатар. 1991.

53. Монгол бичгийн тухай. /үүсэл, хөгжил, онцлог, бодлого/. Монгол бичгийн ардын хүрээлэнгээс Ардын Их Хуралд оруулсан товч илтгэл. Улаанбаатар. 1993 он.
54. Монголын нууц товчоонд гардаг монгол бичгийн ба аман дуудлагын жишээнээс “Монголын нууц товчоо” Монгол Солонгосын симпозиум. Улаанбаатар. 1991.
55. Монгол хэл сурах бичиг III анги. Х.Мөнхжаргалын хамт. Улаанбаатар. 1992 он. 6 хх.
56. Монгол судлалын салбарт хамтын ажиллагааг улам хөгжүүлэе. Монголын судлалын бичиг. МУҮИС. МСХ. Улаанбаатар 1992. № 2.
57. Сэргэн мандал-Монгол бичиг. Засгийн газрын даалгавраар бичив. Улаанбаатар 1991.07.18.
58. Монгол бичиг өнөөдөр. Боловсрол сэтгүүл. Улаанбаатар. 1993 он.
59. Монгол бичиг гэж ямар бичиг вэ? Монгол мессенжер сонин, англи хэлээр. Улаанбаатар 1993.12.
60. Монгол бичиг, түүний онцлог. Монгол бичгийн компьютержуулах асуудлаар ЮНЕСКО-ийн ивээл доор хийсэн олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал дээр тавьсан илтгэл. Гар бичмэл. Улаанбаатар 1992 оны 8-р сар.
61. Миний монгол бичиг. Насанд хүрэгчдэд зориулсан сурах бичиг. Улаанбаатар 1992. 11 хх.
62. Монгол бичгийн хадмал толь. Чой. Лувсанжав. Г.Гантогтох нар. 2 нөхрийн хамт хянан тохиолдуулав. Улаанбаатар 1992.
63. Монгол бичгийн бяцхан толь. Анх суралцагчдад зориулж нэг хүнтэй хамтран зохиов. / 7000 үгтэй/ 1998. 6 хх.
64. Монгол цэвэр бичиг. Сайхан бичиж сурахад зориулсан хэрэглэгдэхүүн. Гар бичмэлээр бэлэн болгов. 1997.
65. Монгол бичгийн зөв бичих дүрмийн зарим асуудал. Монгол судлалын бичиг. МУҮИС.МСХ.Улаанбаатар 1992. № 2.
66. Монгол бичгийн зөв бичих дүрмийн зарим асуудлаас дахин өгүүлэх нь. Монгол бичиг заах аргын онол практикийн бага хуралд тавьсан илтгэл. УБИС.1994.1.6. Улаанбаатар.
67. Энэ дагаврыг яаж бичих вэ? МУИС. Монгол судлалын хүрээлэн. Монгол судлалын бичиг. Боть V, VIII дэвтэр. Улаанбаатар 1995.
68. Возрождение и монгольская письменность. МУИС. МСС. Эрдэм шинжилгээний бичиг. Боть XIV (151) Улаанбаатар 1999.
69. Бичгийн гоо сайхны тухайд. МУИС. МСС. Эрдэм шинжилгээний бичиг. Боть XII. Дэвтэр I-XIV 1998. Улаанбаатар.
70. Үүнийг хэрхэн бичих вэ? МУИС. МСС. Эрдэм шинжилгээний бичиг. Боть XII. Дэвтэр I-XIV. 1998. Улаанбаатар.
71. Эрдэмтний тухай дурсамж. МУИС. МСС. Эрдэм шинжилгээний бичиг. 13 (139) Улаанбаатар 1998.
72. Монгол үсэг. Багш нарт зориулав. Улаанбаатар 1998. 1 хх.
73. Монгол бичгийн цагаан толгойн сурах бичиг. А.Дамдинжав, Т.Баттогтох нар. Ш.Чоймаагийн хамт хянан тохиолдуулав. Улаанбаатар 1992 он.
74. Унших бичиг. Я.Гончиг нар. Орчин цагийн монгол бичгийн дүрмээр хянан засварлав. Улаанбаатар 1992.5.18.
75. Суралцагчдад тусламж. Б.Алтангэрэл нар. Монгол бичиг номын II хэвлэлд зарчмын засвар хийх тодорхой санаа шүүмж бичив. Улаанбаатар 1992.12.10.
76. IV ангид үзэх Монгол хэлний сурах бичиг. Зөв бичихийн талаар хянаж шүүмж бичив. Улаанбаатар 1993. 6-р сар.

77. V ангид үзэх “Монгол хэл” сурах бичгийг зөв бичихийн талаар хянаж шүүмж бичив. Улаанбаатар 1993.9-р сар.
78. Монгол бичгийн сурах бичиг. Ю.Мөнх-Амгалан. Хянан тохиолдуулав. Улаанбаатар 1996 он.
79. Монгол үсгийн дүрмийн толь. Шагж. Ш.Чоймаагийн хамт бүх үгийг нягтлан шүүж хэвлэлд бэлтгэв. Улаанбаатар 1996.
80. Хичээнгүй бичиг. Батсүрэн. Хичээнгүй бичиж, шүүмж өгсөн. Улаанбаатар 1994.
81. Цагаан толгой сурах бичиг. Д.Цэрэндагва нар. Түлхүүрийн хамт хянан тохиолдуулав. Улаанбаатар 1998.
82. Монгол бичгээр утга ялган бичих үгсийн товч түүвэр. З.Энэбиш. Хянан тохиолдуулав. Улаанбаатар 1997 он.
83. Эх орны түүх соёлын мэдэгдэхүүн. Содном. Монгол бичгээр бичсэнийг шүүн засварлаж, газар ус, хот суурин, хүний нэрийг зөв бичих зөвлөж гүйцэтгэв. Японд хэвлэгдэв. 1994 он.
84. Үзэмчин аялгууны харшуулсан түүхэн судлал хэмээх эрдэм шинжилгээний зохиолын тухай шүүмж. Зохиогч Ц.Төмөрцэрэн. Улаанбаатар 1982.
85. Монгол хэлний гийгүүлэгч авиа сэлгэх үндсэн зүй тогтол. Диссертацийн шүүмж. Зохиогч Ж.Санжаа. Улаанбаатар 1990
86. Хичээнгүй ба дармал үсгийн цомог. Г.Очиржанцан. Номын тухай шүүмж. Улаанбаатар 1991.
87. А.Дамдинжавын зохиосон Цагаан толгой сурах бичгийн тухай шүүмж. Улаанбаатар 1990.
88. Юнь Со Вонь Монгол хэлний өвөрмөц хэлцийн агуулгын онцлог, дэд докторын диссертацийн эрдэм шинжилгээний ажлын удирдагчаар ажилласан. 1995.
89. Б.Осор, Б.Алтангэрэл нарын зохиосон “Суралцагчдад тусламж” бүтээлд шүүмж бичсэн. Улаанбаатар 1990.
90. Монгол бичиг (V анги) сурах бичгийн шүүмж бичсэн. 1993.
91. Ц.Дамбажав нарын зохиосон Монгол бичгийн үсгийн дүрмийн монгол-орос толь шүүмж. Улаанбаатар 1994.
92. IV ангид үзэх Монгол хэл сурах бичгийг хянан шүүв. Зохиогч Санжаа 1993.
93. Чой.Лувсанжав нар “Монгол бичгийн хадмал толь” хянан шүүж үзэв. 1992.
94. Монголын нууц товчооны орчуулга, тайлбар зохиол. Шүүмж бичив. Зохиогч Д.Цэрэнсодном. 1994.
95. Монгол бичгийн холбох ёсон, Б.Даваадоржийн дэд докторын диссертацид шүүмж бичив. 1998.
96. Монгол бичгийн зөв бичих зүйн холбох тогтолцоо, түүний онол аргазүйн үндэс дэд докторын диссертацид шүүмж бичив. 1999. Зохиогч Ариунболд
97. Монгол хэлний зүйн гол бүтээлүүдийг задлан шинжилсэн нь Диссертацийн шүүмж. 1999 он.
98. Монгол гүрний төрийн бичгийн уламжлалаас дахин өгүүлэх нь. Академич Ш.Лувсанванданы нэрэмжит хэл шинжлэлийн ухааны Их семинарт уншсан лекц. 2000.5.31.
99. Хичээнгүй бичиг (цэвэр бичиг) Батсүрэн II хэвлэл. Монгол бичиг эхлэн суралцагчдад зориулсан энэ номын бүх гар бичмэлийг хичээнгүйлэн цэвэр бичиж, уул номд мэргэжлийн талаар шүүмж бичив. 2000.10-р сар.
100. Монгол үсэг бичгээр Европын хэлний үгийг бичиж ирсэн уламжлал шинэчлэл докторын диссертацид бичсэн шүүмж. 2002.

101. Миний монгол бичиг. Нэмж засварласан II хэвлэл. УБ 2004.
102. Монгол цэвэр бичиг. Монгол бичиг суралцагч нарт зориулсан хэрэглэгдэхүүн. УБ 2004.
103. Монгол бичгийн бага толь (Батсүрэнтэй хамтран зохиов) 8000 орчим үгтэй. УБ 2004 он.
104. Эрдэмтэн мэргэдийн оюуны толинд туссан монгол бичиг эмхэтгэл. (Г.Нандинбилигийн хамт) УБ.2004 он.
105. Монгол бичиг бол монгол соёл иргэншлийн давтагдашгүй өв. Үнэн сонин. 2003.5.9.
106. Монгол бичгийн холбох ёсон. Б.Даваадоржийн докторын диссертацид бичсэн шүүмж. 1998.
107. Монгол бичгийн уламжлал, өнөөгийн байдал. Эрдэм шинжилгээний бичиг. МУИС. МХСС.ХХI боть. VI дэвтэр 43-49.
108. Миний мэдэх проф. Н.Содном академич (дурсамж). Эрдэм шинжилгээний хурал дээр хэлсэн үг. 2003.05.12.
109. Хувь заяаны даллага. МУИС-ийн Газар зүйн тэнхимийн багш асан Д.Хишигжаргалын дурсгалд 2004 он.
110. Нэгэн сурах бичгийн тухай гаргасан дүгнэлт (шүүмж) 2003 он.
111. Монгол бичгийн зөв бичих зүйн ялгах ёсон. Диссертацид шүүмж бичив. 2004 он.
112. Монгол хэлний тоо хийгээд хэмжээ илэрхийлэх ёс, түүний зүй тогтол (диссертац) албан ёсны шүүмж. 2004 он.
113. Монгол таталган (хурдан) бичиг. Сургалтын хэрэглэгдэхүүн. Улаанбаатар 2005.
114. Байгалийн шинжлэлийн зарим сурах бичгийн гадаад үгсийн монгол бичгийн онцлог. Магистрын зэрэг горилсон бүтээлд шүүмж бичив. 2004.
115. Монголын Нууц Товчооны сонгодог эхийг Монгол Улсын Ерөнхийлөгч Н.Багабандийн зарлиг ёсоор Төрийн Хүндэтгэлийн өргөөнд залах зориулалтаар бэлтгэж 800 жилийн өмнөх хуучин монгол үсгээр сэргээн бүтээв.
116. Монголын нууц товчооны эрдэм шинжилгээний галигийг шинэчлэн хянасан II хэвлэлийн эхийг хэвлэлд шилжүүлэв, 2006.
117. Их Монгол улсын 800 жилийн ойд зориулан “Чингис хааны төрийн бичгийн уламжлал” номыг хэвлэлд бэлтгэв.
118. Монгол бичиг бол Монгол хэлний авиазүй, үгзүйн хөгжлийн дархлаа мөн” эрдэм шинжилгээний өгүүлэл бичив.
119. Монгол бичгийн үндэс хэмээх оюутан суралцагч, багш нарт зориулсан сургалтын хэрэглэгдэхүүнийг үргэлжлүүлэн бичив.